
TEORIA SENTIMENTELOR MORALE

Libris .RO

Respect pentru oameni și cărți

Co.
lectia
de economie

ADAM
SMITH

TEORIA
SENTIMENTELOR
MORALE

Traducere din engleză de
Dan Crăciun

PUBLICA

Titlul original al acestei cărți este *The Theory of Moral Sentiments* de Adam Smith

© Publica, 2017, pentru ediția în limba română

Toate drepturile rezervate. Nicio parte din această carte nu poate fi reprodusă sau difuzată în orice formă sau prin orice mijloace, scris, foto sau video, exceptând cazul unor scurte citate sau recenzii, fără acordul scris din partea editorului.

Respect pentru oameni și cărți

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SMITH, ADAM

Teoria sentimentelor morale / Adam Smith ; trad.: Dan Crăciun. - București : Publica, 2017

ISBN 978-606-722-245-6

I. Crăciun, Dan (trad.)

159-9

EDITORI: Cătălin Muraru, Silviu Dragomir

DIRECTOR EXECUTIV: Bogdan Ungureanu

DESIGN: Alexe Popescu

CORECTORI: Rodica Crețu, Paula Rotaru

DTP: Dragoș Tudor

Probabil că Adam Smith este mai cunoscut pentru cea de-a doua sa carte, *Avuția națiunilor*, care, după mai mult de 300 de ani, a rămas pentru partizanii piețelor libere un *must read* cu relevanțe contemporane. *Teoria sentimentelor morale* (1759) este o analiză profundă a naturii comportamentului uman și a teoriei sociale, o carte excepțională în istoria mondială a intelectualității. Ideile sale sunt convergente cu cele ale altor filosofi ai epocii, precum Hume, Bentham, Mill.

În prima sa carte, Adam Smith se concentrează pe etică și binefacere socială, structurând lucrarea în patru părți: drepturi private și libertăți naturale, drepturi familiale (economice) ale statului și libertăți individuale (politice), stabilind deja parametrii pentru *Avuția națiunilor*. Filosoful și economistul scoțian a încercat și a reușit să ofere o imagine clară a comportamentului uman în diferite situații, subliniind răsplata și pedeapsa, sensul datoriei și impactul mai multor factori sociali și economici asupra comportamentului valorilor morale. Smith găsește interesant rolul compasiunii, al grijii față de binele altora, a căror bucurie poate genera mulțumire proprie. Cu cât omul simte singur, la prima mână, trăirile celorlalți, cu atât compasiunea este mai puternică.

Autorul argumentează profund faptul că valoarea pe care cineva o atribuie unei judecăți nu se bazează pe valoarea/utilitatea judecății, ci pe similaritatea cu propria judecată, astfel atribuindu-se sau nu

calitatea de judecată corectă sau justă. De asemenea, emoțiile sociale precum generozitatea, umanitatea, compasiunea sunt luate în considerare în principal dacă nu sunt percepute ca un exces și dacă sunt aprobate de un spectator imparțial.

Respect pentru oameni și cărți

Această carte nu își va pierde niciodată valoarea excepțională și caracterul de actualitate în explorarea înțelegerii dorinței specifice naturii umane, de a face bine prin simpatie și pasiune.

Echipa Marfin Bank

Cuprins

Cuvântul traducătorului 13

Cuvânt înainte 21

PARTEA ÎNTÂI | Despre buna-cuviință a acțiunii

SECȚIUNEA 1. Despre sensul bune-cuviințe 25

I. Despre simpatie 25

II. Despre plăcerea simpatiei reciproce 32

III. Despre modul în care judecăm buna-cuviință sau necuviința afectelor altor oameni, în funcție de acordul sau dezacordul lor cu afectele noastre 36

IV. Continuarea aceluiași subiect 41

V. Despre virtuțile amiabile și cele vrednice de respect 47

SECȚIUNEA 2. Despre gradația diferitelor pasiuni care sunt în acord cu buna-cuviință 53

Introducere 53

I. Despre pasiunile de origine trupească 54

II. Despre pasiunile care își au originea într-o înclinație sau deprindere particulară a imaginației 60

III. Despre pasiunile nesociale 64

IV. Despre pasiunile sociale	71
V. Despre pasiunile egoiste.....	74

SECȚIUNEA 3. Despre efectele prosperității și ale precarității asupra judecății oamenilor privind buna-cuviință a acțiunii; și de ce în prima situație este mai ușor de obținut aprobarea lor decât în cea de-a doua	79
--	----

I. Despre faptul că, deși simpatia noastră față de măhnirea omului lovit de necaz este, în general, o senzație mai vie decât simpatia noastră față de bucurie, intensitatea sa este, de regulă, mult mai mică decât violența cu care, în mod firesc, o resimte persoana în cauză	79
II. Despre originea ambiției și distincția rangurilor	87
III. Despre corupția sentimentelor noastre morale, care este prilejuită de această dispoziție de a-i admira pe cei bogați și puternici și de a-i disprețui sau de a nu-i băga în seamă pe cei săraci și de condiție umilă	101

PARTEA A DOUA | Despre merit și culpă

SECȚIUNEA 1. Despre sentimentul meritului și al culpei	111
--	-----

Introducere	111
I. Despre faptul că orice acțiune care se vădește a fi obiectul potrivit al recunoștinței merită o recompensă; și că, în același mod, orice act care se vădește a fi obiectul potrivit al indignării merită o pedeapsă	112
II. Despre obiectele potrivite ale recunoștinței și ale indignării	115

III. Despre faptul că, atunci când nu există nicio aprobare a purtării persoanei care aduce un beneficiu, există puțină simpatie cu recunoștința celui care îl primește; și că, dimpotrivă, atunci când nu există nicio dezaprobare a motivelor persoanei care face un lucru rău, nu există niciun pic de simpatie față de indignarea celui care l-a suferit	118
--	-----

IV. Recapitulare a capitolelor anterioare	121
---	-----

V. Analiza sentimentului de merit sau de culpă	122
--	-----

SECȚIUNEA 2. Despre justiție și binefacere	128
---	-----

I. Comparație între aceste două virtuți	128
---	-----

II. Despre sentimentul dreptății sau al remușcării și despre conștiința meritului	134
--	-----

III. Despre utilitatea acestei alcătuirii a Naturii	139
---	-----

SECȚIUNEA 3. Despre influența întâmplării asupra sentimentelor omenești legate de meritul sau de culpa acțiunilor	149
--	-----

Introducere	149
-------------------	-----

I. Despre cauzele acestei influențe a Întâmplării.....	151
--	-----

II. Despre amploarea acestei influențe a Întâmplării	156
---	-----

III. Despre cauza finală a acestei dezordini a sentimentelor	167
---	-----

PARTEA A TREIA | Despre fundamentul judecăților noastre

I. Despre principiul autoaprobării și al autodezaprobării	175
---	-----

II.	Despre iubirea laudelor și a îndreptăririi lor; și despre teama de reproșuri și de îndreptățirea lor	179
III.	Despre influența și autoritatea conștiinței	204
IV.	Despre natura autoînșelării și despre originea și folosul regulilor generale	235
V.	Despre influența și autoritatea regulilor generale ale moralității și despre faptul că sunt pe bună dreptate privite ca legi ale divinității	242
VI.	În ce situații simțul datoriei ar trebui să fie unicul principiu al conduitei noastre; și în ce situații ar trebui să conlucreze cu alte motive	256

PARTEA A PATRA | Despre efectul utilității asupra sentimentului de aprobare

I.	Despre frumusețea pe care aparența de utilitate o conferă tuturor produselor artistice și despre vasta influență a acestei specii de frumusețe	271
II.	Despre frumusețea pe care aparența de utilitate o conferă caracterelor și acțiunilor oamenilor; și despre măsura în care percepția acestei frumuseți poate fi considerată drept unul dintre principiile originare ale aprobării	282

PARTEA A CINCEA | Despre influența datinii și a modei

I.	Despre influența obiceiurilor și a modei asupra ideilor noastre de frumusețe și urătenie	295
II.	Despre influența obiceiului și a modei asupra sentimentelor morale	303

PARTEA A ȘASEA | Despre caracterul virtuos

Introducere	323
SECȚIUNEA 1. Despre caracterul individului în măsura în care îi afectează propria fericire; sau despre chibzuință	325
SECȚIUNEA 2. Despre caracterul individului, în măsura în care poate să afecteze fericirea altor oameni	335
Introducere	335
I. Despre ordinea în care indivizii ne sunt dați de Natură în grija și atenția noastră	336
II. Despre ordinea în care societățile sunt recomandate de natură altruismului nostru	349
III. Despre altruismul universal	360
SECȚIUNEA 3. Despre stăpânirea de sine	365
Concluzia părții a șasea	400

PARTEA A ȘAPTEA | Despre sistemele de filosofie morală

SECȚIUNEA 1.	Despre chestiunile care trebuie examinate într-o teorie a sentimentelor morale ..	407
SECȚIUNEA 2.	Despre diferitele explicații privind natura virtuții	409
Introducere		409
I.	Despre acele sisteme în care virtutea constă în buna-cuviință	410

II. Despre acele sisteme care consideră că virtutea constă în chibzuință	445
III. Despre acele sisteme pentru care virtutea constă în altruism	454
IV. Despre sistemele licențioase	463
SECȚIUNEA 3. Despre diferitele sisteme care au fost create în legătură cu principiul aprobării	
Introducere	477
I. Despre acele sisteme în care virtutea constă în buna-cuviință	478
II. Despre acele sisteme pentru care rațiunea este principiul aprobării	482
III. Despre acele sisteme care fac din sentiment principiul aprobării	487
SECȚIUNEA 4. Despre modul în care diferiții autori au tratat regulile practice ale moralității	
	497

Cuvântul traducătorului

Deloc învechită, limba în care Adam Smith expune teoria sa despre sentimentele morale are totuși savoarea unui text din secolul al XVIII-lea, în care, alături de termeni cât se poate de actuali – precum virtute, morală, sentiment, motiv, spectator imparțial, aprobare etc. –, care nu pun traducătorului nicio problemă, există și cuvinte, sintagme sau expresii pe care le putem înțelege și astăzi fără mari dificultăți în traducere literală, dar pe care, în firescul limbii române de astăzi, am fi tentați să le înlocuim cu altele.

Unii dintre acești termeni nu sunt esențiali în expunerea eticii lui Smith, dar pun traducătorul în fața unei importante opțiuni stilistice, având de ales între actualizarea textului original, spre a nu contraria deprinderile lingvistice ale cititorului din zilele noastre, și păstrarea izului ușor vetust al expresiilor originale, spre a nu-i răpi cititorului contemporan plăcerea de a parcurge o operă majoră de filosofie morală, încă grăitoare în principiile și argumentele sale, dar scrisă cu peste două secole și jumătate în urmă. De exemplu, foarte des utilizatul termen *proper*, pe care, în limba cultă de astăzi, l-am traduce mai degrabă prin „adekvat” sau „corespunzător”, am preferat să-l traducem de cele mai multe ori fie prin cuvântul „potrivit”, fie, atunci când contextul o sugera limpede, prin termenul „cuvinit”. Uneori, am evitat traducerea literală a unor expresii care ar fi contrariat cititorul, întrucât aceeași idee sau sugestie metaforică are, în limba română, alte forme familiare. De pildă, un concept esențial în sentimentalismul lui Smith este „spectatorul imparțial”, pe care foarte frecvent autorul îl mai

numește și *that inmate in our breast* – literal, „acel locatar/chiriaș/deținut/intern din piept”; am socotit că este mai potrivit să ne referim la „acel locuitor din adâncul inimii”, fiindcă, în limba noastră, nu pieptul, ci inima este sălașul (metaforic) al sentimentelor; cât despre *inmate*, oricare dintre traduceri uzuale sună strident și neverosimil.

Problemele cu adevărat majore sunt legate însă chiar de termenii centrali ai eticii lui Smith. Primul în ordinea apariției, a frecvenței și a importanței este *propriety*. Având de ales între decență, justete, conformitate sau corectitudine și dorind să păstrăm parfumul textului original, nu am avut multe ezitări în a alege varianta „bună-cuviință”.

Un alt termen central în etica lui Smith care ne-a pus de multe ori în fața unei alegeri dificile este *benevolence*, având și forma alternativă *good will*. După îndelungi ezitări, am decis să traducem cel mai adesea *good will* prin „bunavoință”, iar *benevolence* fie prin „mărinimie”, fie, în anumite contexte, prin „altruism”. Ori de câte ori ni s-a părut că redarea fidelă a sensului nu are nimic de suferit, am preferat termenul mărinimie, pentru a păstra tonul textului original. Sunt însă și fragmente unde am socotit că se impune termenul altruism, întrucât Smith se referă în mod explicit la dorința permanentă a agentului moral de a lua decizii menite să promoveze fericirea celorlalți și de a acționa în conformitate cu ele. Mărinimia sau generozitatea (Smith utilizând pe alocuri și termenul *generosity*) poate fi părtinitoare; pot fi mărinimos cu prietenii foarte apropiați, dar nu foarte darnic cu necunoscuții sau cu niște relații nu îndestul de apropiate; pot fi extrem de generos față de copiii mei, dar nu și față de tovarășii lor de joacă. Altruismul este o mărinimie principială, care își face din fericirea meritată a celorlalți, oricine ar fi ei, o preocupare constantă și un criteriu de moralitate. Lui Smith îi lipsește acest termen, fiindcă el nu

întrebuințează niciodată cuvântul *egoism* – conceptul opus altruismului, în locul căruia preferă fără excepție *selfishness*, fapt oarecum surprinzător dacă avem în vedere că Smith avea solide cunoștințe de limba latină, din care provine și termenul *benevolence*. Evident, noi am tradus peste tot *selfishness* prin „egoism”, ceea ce, în versiunea românească, face ca „altruismul” să aibă o rezonanță câtuși de puțin neașteptată și stridentă.

Folosirea termenului „altruism” nu este singura abatere de la intenția noastră de a evita, pe cât posibil, orice actualizare a textului original. O altă încălcare deliberată a regulii pe care ne-am impus-o a fost traducerea unei expresii arhaice a lui Smith – *fellow-feeling* – literal, „simțire-împreună” sau „simțire-pereche”, cu sensul de sentiment împărtășit cu altul, prin termenul consacrat mult mai târziu de „empatie”. Din fericire, nu este un concept-cheie și Smith nu recurge la el decât rareori pe parcursul întregii opere. În afara câtorva excepții de acest gen, în rest ne-am străduit să nu apelăm la termeni din limba cultă actuală, neuzitați pe vremea lui Adam Smith.

Dar și în această privință ne-am confruntat cu o problemă. Pe alocuri, traducerea textului original evocă scrierile cronicarilor noștri, precum Grigore Ureche sau Miron Costin, ori pe cele ale mai recentului Nicolae Bălcescu. Ici și colo apar însă termeni disonanți prin actualitatea lor, făcându-l, poate, pe cititor să-l suspecteze pe traducător de superficialitate și lipsă de consecvență, odată ce strecoară printre cuvintele și expresiile venerabile ale scriiturii din vremi îndepărtate anumiți termeni și unele sintagme supărător de actuale. Așa ar fi în contextul scrierilor românești la care ne-am referit, dar limba engleză din secolul al XVIII-lea, în care se exprimă Adam Smith, este mai emancipată și, în acest sens, mai actuală decât limba cronicarilor noștri. Frecvent apar în textul original termeni precum *system*, *standard*, *interconnected*, *to promote*,

intelligible, incomprehensible, incompatible, superstructure și alții asemenea, pe care am socotit că nu este cazul să-i înlocuim cu arhaisme sau „neoașisme” românești, numai de dragul consecvenței stilistice – deși am luat în calcul și această opțiune, fără a-i găsi însă argumente suficient de temeinice. Am făcut, poate, o singură excepție: ori de câte ori Smith folosește expresiile *self-control* ori *self-government*, cel mai adesea am preferat să traducem prin „stăpânire de sine”, și nu prin autocontrol sau autoguvernare.

O altă virtute cardinală din filosofia morală sentimentalistă este *prudence*. Tentația traducerii facile prin „prudență” este ușor de ocolit, întrucât Smith arată limpede că, printre altele, *cautiousness* – prudența în sensul familiar al limbii române – este doar o trăsătură (nici pe departe cea mai importantă) a capacității agentului de a urmări scopuri aprobate de buna-cuviință, cu mijloace potrivite, ținând cont atât de eficiența, cât și de moralitatea lor. Având în vedere toate contextele în care Smith definește și explică termenul *prudence*, am ajuns la concluzia că singura traducere adecvată este „chibzuința”, iar *the prudent man* este omul chibzuit, nu doar circumspect și precaut.

A treia virtute esențială care completează manifestarea deplină a bune-cuviințe este *justice* – „dreptatea”. În acele fragmente în care Smith se referă limpede la sistemul de reguli juridice și la respectul datorat legilor statului, am vorbit și noi despre „justiție”. De cele mai multe ori însă, Adam Smith are în vedere virtutea morală a dreptății ca echitate și imparțialitate în relațiile cu ceilalți, „just” fiind, în firescul limbii române, cel care are dreptate și nu se înșală, rostind și gândind niște idei adevărate, pe când cel „drept” acordă fiecăruia respectul și răsplata cuvenită, inclusiv sieși. Însă „drept” ar putea fi de multe ori traducerea potrivită a termenului *right*, pe când „nedrept” ar putea fi traducerea termenului *wrong*. Pentru a

evita confuziile, am ales să traducem *right* prin „corect”, respectiv *wrong* prin „incorect”.

O altă tentație de traducere facilă însoțește cuvântul *resentment*. De ce nu „resentiment”? Am optat totuși pentru „indignare”, întrucât *resentmentul*, „pica” sau „ranchiuna” – alte traduceri posibile – nu au intensitatea emoțională care să incite în mod necesar o reacție punitivă; pe de altă parte, Smith scrie în repetate rânduri *resentment or indignation*, indicând că termenii sunt sinonimi. Când Smith scrie *resentment and indignation*, indicând că termenii au sensuri întru câtva diferite, am tradus *indignation* prin „revoltă”.

O serie de termeni importanți și des utilizați în text pot fi derutanți pentru cititorul român fără un minimum de instrucție filosofică, din cauza ambiguității lor. Un exemplu este termenul *object* – „obiect”. Nicăieri în text, „obiect” nu înseamnă lucru, ci peste tot are sensul de referențial necesar sau complementar al unei „facultăți” umane. Universul sonor este obiectul propriu al auzului, dimensiunile, formele și culorile sunt obiectul văzului, ideile și argumentele formează obiectul gândirii etc. Tot astfel, fiecare sentiment sau pasiune are câte un obiect specific: frica are ca obiect pericolul și riscul; iubirea are ca obiect o persoană, un grup de oameni sau întreaga umanitate, dar și o formă de activitate sau o instituție; venerația are ca obiect divinitatea etc. Atunci când mi-a permis contextul, de dragul firescului am preferat să traduc *object* prin „țintă” – acțiunile infame fiind ținta necesară a indignării și a revoltei, acțiunile nobile și generoase fiind ținta respectului și a recunoștinței, actele de bravură fiind ținta admirației etc.

Un alt termen esențial din vocabularul lui Smith este *principle* – principiu. Nicăieri Smith nu se referă la principiu în sensul etic de regulă universală, coordonatoare a unui sistem de norme morale, precum „regula de aur”, imperativul categoric

kantian sau *aurea mediocritas* din etica lui Aristotel, ci, peste tot, are în vedere sensul metafizic al termenului, acela de cauză primă sau de legitate esențială a unui lucru sau proces. În acest sens, principiul unui act de generozitate nu este o lege morală care solicită imperativ altruismul, ci acel sentiment care îl îndeamnă pe agent să se comporte generos, fie acesta recunoștința față de un binefăcător, iubirea „naturală” față de copiii săi, teama de pedeapsa divină, dorința de faimă și adulație publică etc.

Faptele și intențiile unui individ îi definesc „caracterul” – *character*. Termenul este folosit de Smith în două accepțiuni, uneori insuficient precizate de context și, din acest motiv, potențiale surse de confuzie și ambiguitate. De regulă, prin caracter se înțelege tipul de personalitate a individului, în care se îmbină armonios sau disonant o serie de trăsături pozitive sau negative. Este o accepțiune mai degrabă descriptivă, apropiată de sensul utilizat în psihologie. Alteori, termenul capătă un sens etic, nu descriptiv, ci normativ-axiologic, desemnând omul „de caracter”, adică o personalitate armonios alcătuită, având convingeri și deprinderi vrednice de aprobare și respect.

Altfel spus, o persoană plină de „calități”. Dar, în textul lui Smith, *quality* nu are întotdeauna acest sens apreciativ; în multe contexte, calitatea este o trăsătură, o caracteristică specifică și definitorie a unui obiect, fenomen, proces sau individ, fără nicio conotație evaluativă. Duritatea este calitatea diamantului, conștiința și limbajul articulat sunt calități ale umanității, promiscuitatea este „calitatea” individului lasciv și depravat, nerăbdarea este „calitatea” omului nestăpânit, irascibil și nesăbuit etc. În rest, generozitatea, curajul, sinceritatea etc. sunt calități în sensul mult mai familiar de însușiri vrednice de prețuire, de respect și admirație.

Un alt termen dificil de tradus cu deplină fidelitate este *affection*. În limba vieții cotidiene, poate fi vorba, în sens psihologic, de „afecțiune” ca atașament, dragoste, simpatie față de cineva ori, în sens medical, de o boală sau o stare patologică a unui organ. Evident, în textul lui Smith nu intră în discuție cea de-a doua semnificație curentă a termenului. Sunt contexte în care traducerea evidentă este „afecțiune”, dar, cel mai adesea, trebuie căutată o altă traducere. În dicționarele anglo-americe, *affection* este sinonim cu sentiment, pasiune sau emoție – *sentiment*, *passion* sau *feeling* –, termeni pe care Smith îi utilizează frecvent. Credem că, atunci când recurge la termenul *affection*, autorul vrea să sugereze natura reactivă a sensibilității, care este trezită din pasivitate și amortire de un impuls activ din exterior, care constituie „principiul” (în sensul precizat mai sus) al emoției. Ceva ne provoacă, ne stârnește (*excite*), iar noi, afectați de factorul extern, reacționăm printr-o trăire emoțională, din care, cel mai adesea, decurge un comportament. Neavând la îndemână un alt termen adecvat, am tradus *affection* prin „afect”, deși termenul românesc nu are această conotație de natură a sugera caracterul reactiv al sensibilității emoționale, întrucât între substantivul „afect” și verbul „a afecta” din limba română nu există aceeași relație, ușor sesizabilă, care există între verbul *to affect* și substantivul *affection* din limba engleză. În românește, se pare că sensul verbului decurge din sensul substantivului, pe când în limba engleză substantivul denumește un rezultat al acțiunii exprimate de verb.

Dar cele mai serioase provocări ale textului original nu sunt legate de termenii pe care-i folosește Adam Smith, ci de lungimea neobișnuită a frazelor, care se întind, nu de puține ori, pe aproape jumătate de pagină. Refăcând, nu de puține ori, topica întregii fraze, sperăm să-i fi fost de ajutor cititorului român în

efortul său de a urmări sensul frazei până la capăt. Un efort care merită făcut, căci *Teoria sentimentelor morale* este o operă marcantă în istoria eticii, care explorează mai departe decât oricare alta o cărare mai puțin bătută de filosofii moralei, majoritatea considerând că facultatea privilegiată a deciziei și acțiunii morale este rațiunea sau credința, menite să domine și să cumințească dinamismul anarhic și incoerent al sentimentelor.

Dan Crăciun

Cuvânt înainte

De la prima publicare a *Teoriei sentimentelor morale*, care s-a petrecut cu mult timp în urmă, la începutul anului 1759, mi-au trecut prin minte mai multe corecturi și numeroase ilustrări ale doctrinelor pe care le conține. Însă diversele ocupații în care am fost implicat inevitabil de felurite întâmplări din viața mea nu mi-au îngăduit până acum să revizuiesc această lucrare cu grija și atenția pe care le-am dorit mereu. Cititorul va găsi principalele modificări pe care le-am făcut în această nouă ediție în ultimul capitol din a treia secțiune a Primei părți și în primele patru capitole din Partea a treia. Partea a șasea, așa cum apare în această ediție nouă, este pe de-a-ntregul inedită. În Partea a șaptea am strâns laolaltă cele mai multe dintre pasajele referitoare la filosofia stoicilor, care, în edițiile anterioare, fuseseră risipite în diferitele părți ale lucrării. De asemenea, m-am străduit să explic mai pe deplin și să cercetez mai deslușit unele doctrine ale acelei secte faimoase. În cea de-a patra și în ultima secțiune din aceeași parte am expus laolaltă câteva observații suplimentare privind datorită și principiul veridicității. În plus, mai există în alte părți din lucrare alte câteva modificări și corecturi fără mare însemnătate.

În ultimul paragraf din prima ediție a prezentei lucrări am spus că trebuie să mă încumet ca într-un alt discurs să ofer o explicație a principiilor generale ale dreptului și ale guvernării, precum și a diferitelor revoluții prin care au trecut ele în diferite epoci și perioade ale societății, nu doar în ceea ce privește justiția, dar și în ceea ce privește poliția, veniturile, armele și orice altceva care face obiectul legislației. În *Cercetare privind*

natura și cauzele avuției națiunilor, mi-am ținut în parte această promisiune, cel puțin în ceea ce privește poliția, veniturile și armele. Ceea ce rămâne, teoria jurisprudenței, pe care am plănuț-o îndelung, am fost împiedicat până în prezent să o duc la îndeplinire de aceleași ocupații care nu mi-au îngăduit să revizuiesc prezenta lucrare. Deși vârsta mea foarte înaintată îmi lasă, recunosc, puține speranțe că voi fi vreodată în stare să înfăptuiesc această mare operă spre bucuria mea, totuși, întrucât nu am abandonat întru totul proiectul ei și deoarece încă doresc să continui, silindu-mă să fac ceea ce pot, am îngăduit ca paragraful să rămână așa cum a fost publicat în urmă cu mai bine de treizeci de ani, când nu aveam nicio îndoială că voi fi capabil să înfăptuiesc tot ceea ce vesteam acolo.

Partea întâi

Despre buna-cuviință
a acțiunii

Alcătuită din
trei secțiuni

CAPITOLUL I

Despre simpatie

Oricât de egoist s-ar putea presupune că este omul, în natura lui există în mod evident unele principii care îl determină să-i pese de soarta celorlalți și care fac să-i fie necesară fericirea lor, chiar dacă el nu se alege cu nimic de pe urma ei, afară de plăcerea de a-i fi martor. De acest gen este mila sau compasiunea, emoția pe care o simțim din pricina nefericirii altora, atunci când fie o vedem, fie suntem îndemnați să ne-o reprezentăm în imagini foarte vii. Că noi ne umplem adesea de tristețea stărnită de amărăciunea celorlalți este o chestiune de fapt prea evidentă pentru a necesita drept dovadă vreun exemplu, fiindcă acest sentiment, aidoma tuturor celorlalte pasiuni originare ale naturii umane, nu este câtuși de puțin apanajul celor plini de virtute și de omenie, deși poate că aceștia o pot simți cu cea mai acută sensibilitate. Cel mai mare tâlhar, cel mai înrăit violator al legilor societății nu este cu totul lipsit de ea.

Întrucât nu avem nicio experiență imediată a ceea ce simt ceilalți oameni, nu ne putem forma nicio idee despre felul în care sunt ei afectați altcumva decât imaginându-ne ceea ce am simți noi în aceeași situație. Deși fratele nostru este supus la cazne, în vreme ce noi suntem într-o poziție confortabilă,

simțurile noastre nu ne vor informa niciodată despre ceea ce suferă el. Nicicând nu au putut și nu vor putea să ne poarte în afara propriei noastre persoane și numai prin imaginație ne putem face orice idee despre senzațiile sale. Și nici această facultate nu ne poate ajuta altcumva decât reprezentându-ne propriile noastre senzații dacă am fi în locul lui. Produsele imaginației noastre copiază numai impresiile simțurilor noastre, nu ale lui. Prin imaginație ne punem pe noi în situația lui, ne vedem pe noi îndurând aceleași chinuri, ca și cum am pătrunde în trupul său și am deveni într-o oarecare măsură aceeași persoană ca și el, iar de aici ne facem o idee despre senzațiile lui și chiar simțim ceva care, deși are o intensitate mai slabă, nu se deosebește întru totul de ele. Atunci când sunt astfel trezite în noi, când le-am adoptat și ni le-am însușit, chinurile sale încep până la urmă să ne afecteze, după care tremurăm și ne înfiorăm gândindu-ne la ceea ce simte el. Căci așa cum simțirea durerii sau a nefericirii de orice fel stârnește cea mai excesivă suferință, a ne gândi sau a ne imagina că suntem în aceeași situație stârnește într-o oarecare măsură aceeași emoție, proporțional cu vivacitatea sau caracterul șters al reprezentării.

Că aceasta este sursa empatiei noastre cu nefericirea celorlalți, că făcând schimb de locuri în imaginație cu acela care suferă ajungem fie să ne reprezentăm ceea ce simte el, fie să fim afectați de senzațiile lui se poate demonstra prin multe observații limpezi, dacă nu s-ar considera că este în sine destul de evident. Atunci când vedem că o lovitură este gata să se abată peste piciorul sau brațul unei alte persoane, în mod firesc ne chircim și ne retragem propriul picior sau propriul braț, iar atunci când izbitura se produce, o simțim într-o oarecare măsură și suntem răniți de ea la fel ca acela care a suferit-o. Atunci când privesc cu mare atenție un dansator pe sârmă, în

mod firesc cei din mulțime se contorsionează, se răsucesc și își leagă propriile lor trupuri, așa cum văd că face el și așa cum simt că ar trebui să o facă ei înșiși în situația lui. Persoanele slabe din fire și cu o constituție corporală delicată se plâng de faptul că, atunci când văd rănilile și buboaiile pe care cerșetorii și le arată pe stradă, pot simți mâncărimi și o senzație neplăcută în părțile corespunzătoare ale propriilor trupuri. Oroarea cu care își imaginează nefericirea acelor nenorociți le afectează acea parte din ei înșiși mai mult decât altele, fiindcă acea oroare este stârnită de închipuirea a ceea ce ei înșiși ar suferi dacă ar fi realmente nenorociți pe care îi privesc și dacă acea anumită parte din trupul lor ar fi afectată în același mod mizerabil. Însăși forța acestei închipuiri este suficientă, în alcătuirea lor fragilă, ca să provoace acea mâncărime ori senzație neplăcută de care se plâng. Oameni cu cea mai robustă constituție observă că, atunci când văd ochii inflamați ai cuiva, simt și ei adeseori o foarte vie iritație a ochilor, care se naște din același motiv; chiar și în omul cel mai tare, acel organ fiind mai delicat decât oricare altă parte a corpului, este afectat și de cea mai mare slăbiciune.

Nu numai aceste împrejurări care generează durere și mâhnire provoacă sentimentele noastre de compasiune. Indiferent care ar fi pasiunea stârnită de orice obiect în persoana direct afectată, o emoție analoagă izvorăște, la gândul situației acesteia, în sufletul oricărui spectator atent. Bucuria noastră stârnită de salvarea eroilor din tragedii sau din poveștile de iubire care ne stârnesc interesul este la fel de sinceră ca și mâhnirea noastră provocată de nenorocul lor, iar compasiunea noastră față de nefericirea lor nu este mai reală decât împărtășirea fericirii lor. Ne pătrundem de recunoștința lor față de acei prieteni credincioși care nu i-au părăsit atunci când au fost la ananghie și, cu sinceritate, le împărtășim indignarea față de

acei perfizi trădători care i-au rănit, i-au părăsit ori i-au înșelat. În orice pasiune de care este susceptibilă mintea omenească, emoțiile spectatorului corespund întotdeauna cu ceea ce, interiorizând situația, acesta își imaginează că ar fi sentimentele celui suferind.

Mila și compasiunea sunt cuvinte potrivite să semnifice simțirea de către noi a durerii altora. Deși la origine sensul său era, probabil, același, simpatia poate fi acum totuși cuvântul folosit, într-un mod nu foarte nepotrivit, ca să denote empatia noastră cu orice fel de pasiune.

În unele cazuri, simpatia se poate ivi la vederea unei anumite emoții trăite de o altă persoană. Uneori, se pare că pasiunile se transmit de la un om la altul, instantaneu și înainte de orice cunoștință a ceea ce le-a stârnit în persoana aflată în centrul situației. Măhnirea și bucuria, de exemplu, viguros exprimate de înfățișarea și gesturile unuia, îl afectează de îndată pe spectator cu un oarecare grad de asemănătoare emoție penibilă sau agreabilă. Pentru oricine îl poate vedea, un chip zâmbitor este o imagine veselă; dimpotrivă, o expresie jalnică este una care trezește melancolia.

Totuși acest fapt nu este universal valabil sau legat de orice pasiune. Există unele pasiuni a căror expresie nu stârnește niciun dram de simpatie, ci, înainte de a ști ce le-a stârnit, mai degrabă ne dezgustă și ne provoacă un sentiment de adversitate. Comportamentul furibund al unui om cuprins de mânie este mai probabil să ne ațâțe mai mult împotriva lui decât a dușmanilor săi. Întrucât nu știm ce anume l-a provocat, nu ne putem interioriza situația lui și nici nu reușim să ne imaginăm nimic asemănător pasiunilor stârnite în el. Însă vedem limpede situația acelora care l-au înfuriat și violența la care pot fi expuși de către un adversar atât de turbat. Cu dragă inimă, așadar, simpatizăm cu frica sau cu indignarea lor și suntem de

îndată dispuși să le ținem partea împotriva omului ce pare să îi pună în atât de mare primejdie.

Dacă simpla manifestare de măhnire sau de bucurie ne induce într-o oarecare măsură emoții asemănătoare, se întâmplă deoarece ne sugerează ideea generală că un lucru bun sau o nenorocire i s-a întâmplat persoanei la care le observăm și, în cazul acestor pasiuni, atât este de ajuns ca ele să exercite o mică influență asupra noastră. Efectele amărăciunii și ale bucuriei se limitează la persoana care simte aceste emoții, a căror expresie, spre deosebire de mânie, nu ne sugerează ideea niciunei alte persoane de a cărei soartă să fim îngrijorați și ale cărei interese ar fi în opoziție cu interesele celui în cauză. Prin urmare, ideea generală de noroc sau de ghinion dă naștere unui oarecare interes față de persoana care a avut parte de ele, însă ideea generală de ațâțare nu stârnește nicio simpatie față de furia omului care a fost cuprins de ea. Se pare că natura ne învață să ne împotrivim împărtășirii acestei pasiuni și, până când nu suntem informați despre cauza ei, să fim dispuși mai degrabă să luăm atitudine contra ei.

Chiar simpatia noastră față de durerea sau bucuria altuia este întotdeauna imperfectă până când nu cunoaștem cauzele fiecăreia dintre ele. Tânguirile generale, care nu exprimă decât chinurile celui care suferă, pe lângă o înclinație de a simpatiza cu el, ne trezesc mai degrabă curiozitatea de a cerceta situația lui decât orice formă efectivă de simpatie reală însoțită de judecată. Prima întrebare pe care o punem este: ce ai pățit? Deși ne tulbură atât ideea vagă de nefericire, cât mai ales frământările la care ne supunem făcând presupuneri despre ceea ce se poate petrece, până când nu primim un răspuns, solidaritatea noastră nu este totuși considerabilă.

Prin urmare, simpatia nu se naște atât de mult din vederea pasiunii, cât mai ales din înțelegerea situației care a stârnit-o.

Uneori simțim față de un altul o pasiune de care el este într-un totu incapabil, fiindcă, atunci când ne punem în situația lui, acea pasiune se aprinde în inima noastră datorită imaginației, deși nu se ivește în el pornind de la realitate. Roșim din cauza lipsei de pudoare și a moșiciei altuia, deși se pare că el însuși nu are cătuși de puțin sentimentul necuviinței purtării sale, fiindcă noi nu ne putem împiedica să simțim rușinea de care ar trebui să fim copleșiți dacă ne-am fi purtat într-un chip atât de absurd.

Dintre toate calamitățile la care umanitatea este expusă din pricina condiției noastre de muritori, acelora care păstrează cea mai mică scânteie de omenie pierderea rațiunii li se înfățișează ca fiind de departe cea mai cumplită și ei privesc acel ultim stadiu al mizeriei umane cu o mai profundă compătimire decât orice altă calamitate. Însă bietul nenorocit, care și-a pierdut mințile, poate că râde și cântă, fiind total insensibil față de propria mizerie. Prin urmare, suferința pe care o simt oamenii la vederea unui astfel de caz nu poate fi reflectarea niciunui sentiment al celui suferind. Compasiunea spectatorului trebuie să fie stârnită pe de-a-ntregul de puțința lui de a lua în considerare ceea ce el însuși ar simți dacă ar fi redus la aceeași nefericită condiție și, ceea ce este poate imposibil, dacă ar putea în același timp să se vadă pe sine folosind prezenta lui rațiune și judecată.

Ce sunt chinurile unei mame, atunci când aude gemetele copilului care, cuprins de durere, nu poate să exprime ceea ce simte? În reprezentarea ei a ceea ce suferă copilul, ea pune laolaltă, pe deplin neajutorată, propria conștiință a neputinței sale și înfricoșarea ei stârnită de consecințele necunoscute ale bolii micuțului și, din toate acestea, spre amărăciunea ei, se formează cea mai completă imagine a nefericirii și a tristeții. Totuși copilul simte numai neplăcerea clipei prezente, care nu